
WSTĘP

Fascynacja tatrzańskim światem rodziła się na ziemiach polskich stopniowo i pozostawała w ścisłej zależności od rozwoju cywilizacyjnego polskiego społeczeństwa. Początkowo Tatry nie wpływały inspirująco na podjęcie ich penetracji. Były terenem nieatrakcyjnym zarówno pod względem gospodarczym, jak i kulturowym. Szczególny rozkwit zainteresowania Tatrami przypadł na czas niewoli. Mimo trudnych warunków egzystencji, a może właśnie im na przekór, Polacy ze wszystkich zaborów gromadzili się tutaj, w sercu jedynej enklawy wolności i polskości, czerpiąc z niej siłę i nadzieję na poprawę losu narodu. Na ten też okres przypadło powstanie i działalność Towarzystwa Tatrzańskiego, pierwszego polskiego stowarzyszenia turystycznego. Utworzenie go, jak się okazało, było wydarzeniem doniosłym. Aktywność Towarzystwa nie ograniczała się tylko do promocji i prac na rzecz turystyki, pełniło ono bowiem również ważną społeczną, jak i polityczną misję. Być może w tym szerokim spektrum działania Towarzystwa, skoncentrowanego na przełomie XIX i XX stulecia bardziej na celach społecznych niż turystycznych, upatrywać należy mniejszej dbałości o rozwój taternictwa, które zaczęło się wówczas powoli krystalizować.

Narodziny taternictwa, jego wyodrębnienie się z turystyki tatrzańskiej i rozwój do 1914 r. są – jak dotąd – mało poznane. Przedmiotem badań, które stały się punktem wyjścia niniejszej pracy jest zatem proces kształtowania się polskiego taternictwa. Jej celem jest nie tyle mozolne, przyczynkarskie zestawienie dokonań taternickich do 1914 r., czy też ukazywanie statystyk świadczących o rozwoju lub regresie działalności tatrzańskiej, ile próba przedstawienia możliwie syntetycznego i wewnętrznie spójnego obrazu dziejów polskiego taternictwa. Z tego właśnie powodu sporo miejsca poświęcono w niej początkom narciarstwa, które w omawianym okresie przyczyniło się w sposób istotny do powstania i rozwoju taternictwa zimowego, a także wywarło wpływ na tworzenie się ideologii taternictwa. Opisano tu proces historycznego rozwoju taternictwa według poszczególnych jego aspektów i przez ukazanie wzajemnych związków między nimi. Jest to działanie celowe, gdyż w ten sposób można było ukazać złożoność problemu i możliwie rzetelnie odtworzyć genezę, sposoby pojmowania i etapy ewolucji tej specjalistycznej formy eksploracji Tatr. Dopelnieniem obrazu polskiego taternictwa do 1914 r. jest próba możliwie wszechstronnego przedstawienia polskiej działalności alpejskiej do wybu-

chu I wojny światowej. Skierowanie refleksji poznawczej autorki ku alpejskiej działalności polskich taterników wydaje się zasadne, bowiem ukazuje miejsce Polaków w dziejach eksploracji Alp, a także wzajemne związki i relacje między ówczesnym taternictwem i alpinizmem.

Chociaż w opracowaniu uwagę skoncentrowano głównie na latach 1902-1914, zajmuje się ono prezentacją całego procesu narodzin i tworzenia się polskiego taternictwa. Wybiega zatem wstecz. Potrzeba takiego poznania taternictwa wynikała zarówno z konieczności ustalenia momentu, w którym oddzieliło się ono od turystyki, jak i wykazania, że nie pojawiło się ono nagle, lecz było zjawiskiem o pewnej ciągłości, krystalizującym powoli swoją odrębność.

Rok 1902 rysuje się jako data graniczna w dziejach taternictwa z kilku powodów. Właśnie wtedy zaczęła przynosić owoce prowadzona od 1900 r. przez „Przegląd Zakopiański” i związaną z nim grupę entuzjastów akcja mobilizująca Polaków do odbudowania swojej pozycji w dziejach eksploracji ukochanych Tatr, w którym to procesie dominowały wówczas inne narodowości, zwłaszcza niemieckojęzyczne. U źródeł tej akcji, oprócz traktowania działalności tatrzańskiej jako szansy na odrodzenie fizyczne rodaków, leżała obawa przed wprowadzeniem, czy też wręcz zastąpieniem istniejących nazw w Tatrach nazewnictwem niemieckim. Uznano, że powodzenie w tej sytuacji może przynieść jedynie wsparcie taternictwa przez nadanie mu nowej formy organizacyjnej. Te działania, oddane w 1902 r. w formie *Ankiety* pod rozważę opinii społecznej, miały apogeum rok później, kiedy założona została Sekcja Turystyczna Towarzystwa Tatrzańskiego. Propaganda taternictwa przyniosła też wymierne korzyści praktyczne, w konsekwencji których właśnie od 1902 r. zaczęto podejmować samodzielne wspinaczki motywowane upowszechnianymi na łamach gazety trendami¹.

Równie zasadniczym powodem przyjęcia za cezurę roku 1902 było zdobycie Ostrego Szczytu, które stało się symbolicznym wyrazem celów, o jakie będzie walczyło taternictwo. Osiągnięcie to nie było li tylko jednorazowym wysiłkiem czy podsumowaniem dotychczasowych osiągnięć, lecz „impulsem, który wyzwolił gromadzącą się od dawna energię taternicką”². Miarą jego znaczenia było wyjście poza utarte ramy tradycyjnie pojmowanej działalności tatrzańskiej i skierowanie uwagi taterników na nowe cele, wśród których dominującą pozycję zajmowało przewycięzanie trudności i samodzielne podejmowanie inicjatywy, prowadzące z czasem do całkowitego uwolnienia się wspinaczy spod opieki góralskiego przewodnika. Oparcie tego przejścia na

¹ Zob. rubryka *Z Tatr*, artykuły: *Śmiała wycieczka*, „Przegląd Zakopiański” 1902, nr 35, s. 340 i *Z Tatr Polskich*, „Przegląd Zakopiański” 1902, nr 35, s. 340.

² W. Krygowski, *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej*, Warszawa 1973, s. 48.

zdobycach technicznych i ideologicznych alpinizmu wskazało i wręcz umożliwiło dalszy rozwój taternictwa, otwierając przed nim nowe obszary działalności, w tym także ułatwiając konfrontację umiejętności.

Można zatem sądzić, że wówczas ujawnione tendencje przyczyniły się w istotny sposób do dalszego rozwoju taternictwa, czego potwierdzeniem był, począwszy od 1902 r., jego wzrost ilościowy i jakościowy.

Wydaje się również, że zatknięcie polskiej flagi na wierzchołku Ostrego Szczytu było czynnikiem mobilizującym Polaków i przywracającym im wiarę w sens podejmowania najpoważniejszych wyzwań taternickich.

Cezurę końcową stanowi rok 1914, a ściślej sierpień 1914 r., tj. wybuch I wojny światowej. Było to wydarzenie o kluczowym znaczeniu zarówno dla dziejów społeczeństwa polskiego, jak i dla samego taternictwa. Po ogłoszeniu mobilizacji w Tatry trafiała zaledwie garstka niepowołanych do wojska taterników. Ich sporadyczna działalność nie wniosła niczego do rozwoju taternictwa. Nie będzie zatem przesadą stwierdzenie, że lata I wojny światowej to okres wymuszonego zastoju w rozwoju tej dyscypliny.

Zakres terytorialny pracy ograniczono do obszaru Tatr, a więc także ich części węgierskiej, co wydaje się naturalne, bowiem nie istniały wówczas granice sztucznie dzielące te góry. Niekiedy jednak, aby uzupełnić obraz, sięgano po przykłady, które dotyczyły miejsc znajdujących się poza Tatrami. Najczęściej, na zasadzie kontrpunktu, przywoływano wydarzenia zachodzące w Alpach. Zwracano się też do zdarzeń mających miejsce w Karpatach Wschodnich czy w rejonach skałkowych, które wówczas zaczęto odkrywać jako miejsca treningowe do wspinaczki górskiej.

Dostatecznym – jak można przypuszczać – uzasadnieniem celowości podjęcia tego problemu jest niewątpliwie brak syntezy historii taternictwa do 1914 r. To, że istnieje potrzeba całościowego ujmowania historii jest oczywiste, gdyż tylko w syntezach uchwycony zostaje obraz przeszłości i to właśnie one przyczyniają się najbardziej do utrwalania wiedzy o czasach minionych. Do tej pory ukazały się jedynie popularne zarysy dziejów taternictwa polskiego, będące najczęściej faktograficznymi zestawieniami informacji o wydarzeniach z dawnych lat. Pisane w różnych okresach, opierają się one na różnej bazie źródłowej i obejmują mniej lub bardziej obszerny zakres tematyczny. Nie zawsze też są rzetelnie opracowane od strony źródłowej. Ponadto interesujący nas okres nie zajmuje w nich należnego miejsca. Najczęściej traktowany jest bardzo pobieżnie. Właściwie sprowadza się informacje o nim do faktu utworzenia Sekcji Turystycznej, zdobycia Ostrego Szczytu i południowej ściany Zamarłej Turni, czy też stwierdzenia dominacji ideologii estetycznej w taternictwie. Wymienić tutaj należy przede wszystkim

dwie prace: *Z dziejów taternictwa polskiego* Stefana Komornickiego³ oraz *Zarys dziejów taternictwa polskiego* Mieczysława Świerza⁴. Oprócz wspomnianych opracowań, opublikowanych na łamach pism specjalistycznych, wydano oddzielne publikacje, w których była odnotowywana historia taternictwa sprzed I wojny światowej: *Odkrycie i zdobycie Tatr* Jana Alfreda Szczepańskiego⁵, *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej* i *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego* Władysława Krygowskiego⁶, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach* Bolesława Chwaścińskiego⁷ czy współczesne internetowe opracowania Janusza Kurczaba⁸.

Równocześnie z letnią eksploracją Tatr postępowało ich poznawanie w okresie zimowym. Tatrzańska turystyka zimowa, taternictwo, narciarstwo turystyczne – to dyscypliny, które w pionierskim okresie w Tatrach wzajemnie się przenikały czy wręcz uzupełniały, jako formy poznawania tych gór w porze zimowej. Były z sobą ściśle powiązane, zarówno pod względem osiągnięć, jak i za sprawą uczestniczących w nich osób. Najprawdopodobniej z tego powodu traktuje się te zagadnienia jako nierozłączne. Historię zimowej eksploracji Tatr przybliżają prace: Romana Kordysa⁹, Mariusza Zaruskiego¹⁰, Jana Alfreda Szczepańskiego¹¹, Jana Kazimierza Dorawskiego¹², Zenobiusza Pręgowskiego¹³, a także wspomniane już wcześniej publikacje Krygowskiego. Na wzmianki o niej można także natrafić w opracowaniu Stanisława Ziembę¹⁴.

³ S. Komornicki, *Z dziejów taternictwa polskiego (szkic)*, „Taternik” 1909, nr 4, s. 69-77 i nr 5, s. 101-110.

⁴ M. Świerz M., *Zarys dziejów taternictwa polskiego*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” 1913.

⁵ J.A. Szczepański, *Odkrycie i zdobycie Tatr*, [w:] *W skałach i lodach świata*, pod red. K. SAYSSE-Tobiczyka, t.1. *Na szczytach gór Europy*, Warszawa 1959, s. 89-153.

⁶ W. Krygowski, *Zarys dziejów polskiej turystyki górskiej*, op. cit.; W. Krygowski, *Dzieje Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego*, Warszawa – Kraków 1988.

⁷ B. Chwaściński, *Z dziejów taternictwa. O górach i ludziach*, Warszawa 1979.

⁸ J. Kurczab, *Historia polskiego wspinania. Cz. I: Tatry od prapoczątków do lat międzywojennych* – http://wspinanie.pl/serwis/200905/12tatry_historia_wspinania.php.

⁹ R. Kordys, *Rozwój narciarstwa polskiego*, „Taternik” 1909, nr 3, s. 51-58 i nr 5, s. 110-115; R. Kordys, *Początki polskiego narciarstwa*, „Narciarstwo Polskie” Kraków 1925, s. 16-32;

¹⁰ M. Zaruski, *Zarys rozwoju narciarstwa i zimowej turystyki polskiej w Tatrach*, [w:] M. Zaruski, *Na bezdrożach tatrzańskich*, Warszawa 1958.

¹¹ J.A. Szczepański, *Początki taternictwa zimowego*, „Wierchy” 1933, s. 27-44; J.A. Szczepański, *Odkrycie i zdobycie Tatr*, [w:] *W skałach i lodach świata*, pod red. K. SAYSSE-Tobiczyka, t.1. *Na szczytach gór Europy*, Warszawa 1959, s. 89-153.

¹² J.K. Dorawski, *Taternictwo zimowe*, „Turysta w Polsce” 1935, nr 2, s. 8-9.

¹³ Z. Pręgowski, *Złota księga narciarstwa polskiego. Karpaty Wschodnie*, Warszawa 1992; Z. Pręgowski, *Dzieje narciarstwa polskiego do 1914 r.*, Warszawa 1994.

¹⁴ S. Ziembę, *Śladami dwóch desek. Zarys dziejów narciarstwa*, Kraków 1955.

Skromniej natomiast przedstawiają się syntezы dziejów polskiego alpinizmu. Najobszerniejsze jest opracowanie Janusza Kurczaba¹⁵, które ukazuje osiągnięcia Polaków na tle sytuacji w alpinizmie zachodnioeuropejskim. Być może ze względu na ramy czasowe tej pracy (1786-1975), okres do 1914 r. jest tam potraktowany płytko i niemal statystycznie, podobnie zresztą, jak w opracowaniach internetowych tego samego autora¹⁶. Historycznie pierwszą była praca Jana Alfreda Szczepańskiego¹⁷. Jak stwierdził Marek Czyż, „nie jest to synteza, lecz raczej opisanie stanu badań”¹⁸. Później problematykę tę podejmowali: J. Maślanka¹⁹, W. Krygowski²⁰, K. Saysse-Tobiczyk²¹, Jan Staszel, który opracował chronologiczne zestawienie polskich osiągnięć alpejskich²². Na próżno też szukać jakichkolwiek ocen czy analiz w artykułach prasowych²³.

Niewykluczone, że taka sytuacja w historiografii dziejów taternictwa uwarunkowana jest faktem, że jest to stosunkowo młoda dziedzina. Stała się ona bowiem przedmiotem refleksji historyków dopiero w II połowie XX w., ale i oni nie podjęli jeszcze sygnalizowanego tytułem problemu. Autorami istniejących opracowań dziejów taternictwa są bądź uczestnicy opisywanych wy-

¹⁵ J. Kurczab, *Osiągnięcia alpinistów polskich w Alpach na tle alpinizmu światowego (1786-1975)*, [w:] *Materiały z teorii i dydaktyki alpinizmu*, pod red. A. Matuszyka, Kraków 1990, s. 11-105.

¹⁶ J. Kurczab, *Historia polskiego wspinania. Alpy – cz. I (do II wojny światowej)*, http://wspinanie.pl/serwis/200906/09alpy_cz1_polacy.php.

¹⁷ J.A. Szczepański, *Zamiast dziejów polskiego alpinizmu*, „Taternik” 1931, nr 5-6, s. 109-112.

¹⁸ M. Czyż, *Historiografia polskiego taternictwa i alpinizmu w latach 1909-1939*, [w:] *Przeszłość polskiej kultury fizycznej*, pod red. M. Orlewicz-Musiał i R. Wasztyła, Kraków 2004, s. 276.

¹⁹ J. Maślanka, *Zaranie polskiego alpinizmu*, [w:] *W skałach i lodach świata*, pod red. K. Saysse-Tobiczyka, t. 1. *Na szczytach gór Europy*, Warszawa 1959, s. 257-279.

²⁰ Polskiemu alpinizmowi poświęcony jest rozdział *Polacy w górach Europy (1818-1945)* – W. Krygowski, *Zarys dziejów ...*, *op. cit.*, s. 105-108. Autor jedynie wymienia co ważniejsze osiągnięcia Polaków w Alpach, nie dokonując żadnej analizy problemu.

²¹ K. Saysse-Tobiczyk, *W zaraniu polskiego alpinizmu*, [w:] *W górach wysokich*, pod red. K. Saysse-Tobiczyka, Warszawa 1985, s. 13-23.

²² J. Staszel, *Chronologiczny wykaz ważniejszych polskich osiągnięć w górach Europy*, [w:] *Skałach i lodach świata*, pod red. K. Saysse-Tobiczyka, t. 1., *op. cit.*, s. 373-377.

²³ Przykładowo M. Świerz ogranicza się jedynie do zasygnalizowania, i to wybiórczo, osiągnięć polskiego alpinizmu – M. Świerz, *Udział Polaków w podboju olbrzymów górskich*, „Przegląd Sportowy” 1928, nr 14, s. 8; a w ogóle tego nie czyni J.A. Szczepański w swoim artykule *Udział Polaków w zdobywaniu gór świata*, opublikowanym w „Kuryerze Literacko-Naukowym” 1931, nr 28, s. VIII.

darzeń, bądź entuzjaści turystyki górskiej, czy wspinaczki, najczęściej niemający nic wspólnego z naukami historycznymi. Nie ulega jednak wątpliwości, że wiele wartościowych szczegółowych studiów czy przyczynków historycznych ich autorstwa ogłoszono na łamach „Pamiętnika Towarzystwa Tatrzańskiego”, „Przeglądu Zakopiańskiego”, „Taternika” czy „Wierchów” i są one podstawą wiedzy o minionych czasach taternictwa, czy szerzej alpinizmu. Należy tu przede wszystkim zwrócić uwagę na opracowania Janusza Chmielowskiego, Romana Kordysa, Mieczysława Świerza, Jana Alfreda Szczepańskiego, Walerogo Goetla, Bolesława Chwaścińskiego, Witolda Henryka Paryskiego, Józefa Nyki²⁴. Forma tych publikacji jest różnorodna. Najczęściej ich przedmiotem są wyniki analitycznych badań historycznych, których celem jest ustalenie chronologii eksploracji poszczególnych szczytów czy rejonów, dziejów organizacyjnych taternictwa (formalnych i nieformalnych stowarzyszeń). Należy do nich zaliczyć też biografie najbardziej zasłużonych osób czy monografie działalności Polaków poza Tatrami. Tego typu badania wciąż są potrzebne, bowiem wiele faktów związanych z dziejami polskiego taternictwa i alpinizmu pozostaje nieznanymi.

Z takich właśnie częściowych opracowań uzyskano na potrzeby niniejszej pracy najwięcej danych.

Niniejsza publikacja opiera się na różnorodnym materiale badawczym, przechowywanym zarówno w polskich, jak i zagranicznych zbiorach. Gromadzono różne informacje, często nieznane lub zaledwie wzmiankowane. Kwerendę przeprowadzono w Archiwum Państwowym w Krakowie, Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Bibliotece Narodowej w Warszawie, Archiwum i Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego, Archiwum i Bibliotece Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, Centralnej Bibliotece Górskiej PTTK w Krakowie, Archiwum i Bibliotece Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, Tatrzańskim Parku Narodowym w Zakopanem – Bibliotece i Ośrodku Dokumentacji Tatrzańskiej im. Zofii i Witolda Paryskich.

Przebadano również zbiory zagraniczne przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie, Lwowskiej Bibliotece Naukowej im. Wasyla Stefanyka, Bibliotece Uniwersytetu im. I. Franki we Lwowie, a także w Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv w Wiedniu, Bibliotece i Archiwum Österreichisches Touristenklub w Wiedniu, Österreichische Nationalbibliothek w Wiedniu, bibliotekach: Institut für Sportwissenschaften der Wiener Universität i Uniwersytetu Wiedeńskiego.

²⁴ Wykaz wykorzystanych prac wspomnianych autorów zawiera Bibliografia.

Spośród wymienionych zasobów archiwalnych zasadnicze znaczenie dla badacza dziejów taternictwa do 1914 r. mają zbiory Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem. To tutaj przechowywane są niemal wszystkie dokumenty dotyczące działalności Towarzystwa Tatrzańskiego, Sekcji Turystycznej TT, Sekcji Narciarskiej TT, korespondencja między towarzystwami, jak i osobami prywatnymi.

Najwięcej szczegółowych informacji dotyczących badanego okresu znajduje się jednak w prasie specjalistycznej, a więc w „Pamiętniku Towarzystwa Tatrzańskiego”, „Taterniku”, „Wierchach”, „Jahrbuch des Ungarischen Karpathenvereins”, „Österreichische Alpenzeitung”, „Mitteilungen des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins”. Cenne wzmianki na ten temat zawiera też prasa regionalna: „Przegląd Zakopiański”, „Zakopianin”, „Zakopane”, jak i codzienna: lwowskie „Słowo Polskie”.

Istotną część materiału pozyskano również z analizy szeroko pojętej twórczości literackiej taterników²⁵, a także korespondencji prywatnej i biografii najwybitniejszych przedstawicieli omawianego okresu. Cennych danych dostarczyły także publikacje o charakterze wspomnieniowym i autobiografie²⁶.

Wykorzystano również informacje zawarte w monografiach, encyklopediach i słownikach²⁷, obejmując kwerendą także internetowe zasoby archiwalne oraz zbiory osób prywatnych.

Materiał potrzebny do przygotowania pracy zebrano w dwojaki sposób: bezpośrednio ze źródeł i z opracowań. Fakty, które ustalono na podstawie materiałów źródłowych, nie zawsze pozwalały wyjaśnić bieg wydarzeń, dlatego od-

²⁵ Oprócz artykułów publikowanych na łamach czasopism, wykorzystano także wydania książkowe, m. in.: S. Barabasza, *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; T. Chałubińskiego, *Sześć dni w Tatrach. Wycieczka bez programu*, Kraków 192; F. Goetla, *Patrzac wstecz. Wspomnienia*, Kraków [1998]; W. Goetla, *Pod znakiem optymizmu. Wspomnienia*, Kraków [1976]; M. Karłowicza, *W Tatrach*, Kraków 1957; S. Witkiewicza, *Na Przełęczy. Wrażenia i obrazy z Tatr*, Warszawa 1891; M. Zaruskiego, *Na bezdrożach tatrzańskich*, Warszawa 1958.

²⁶ M. Świerz, *Władysław Kulczyński jun. (Ze wspomnień osobistych)*, „Taternik” 1923-1924, s. 5-11; R. Kordys, *Pierwsze kroki (Ze wspomnień taternika)*, „Taternik” 1928, nr 4-6, s. 99-112; W. Goetel, *Klub Kilimandżaro*, „Taternik” 1933, nr 5-6, s. 128-129; K. Piotrowski, *Wspomnienia*, „Taternik” 1933, nr 5-6, s. 129-132; J.A. Szczepański, *W 30-lecie „Klubu Kilimandżaro”*, „Taternik” 1937/38, nr 2, s. 31-34; W. Goetel, *Na przełomie*, „Wierchy” 1948, s. 201-232; W. Goetel, *Zygmunta Klemensiewicza życie w górach*, „Wierchy” 1964, s. 254-256; St. K. Zaremba, *Wspomnienie o Zygmuncie Klemensiewiczu*, „Taternik” 1966, nr 1-2, s. 3-6; W. Goetel, *Pod znakiem optymizmu. Wspomnienia*, Kraków [1976]; F. Goetel, *Patrzac wstecz. Wspomnienia*, Kraków [1998].

²⁷ *W skałach i lodach świata*, t. 1., pod red. K. SAYSSE-TOBICZYKA, Warszawa 1959; Radwańska-Paryska Z., Paryski W.H., *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995; *Polski słownik biograficzny, Encyklopedia Gór i Alpinizmu*, pod red. M. i J. KIELKOWSKICH, Katowice 2002.

wołano się do drugiej metody, która, wydawałoby się, jest mniej czasochłonna, bo opracowania powinny wspierać się na krytyce źródeł i przedstawiać zdarzenia ułożone w ciągu przyczynowo-skutkowym, co w znacznym stopniu ułatwia interpretację. Jak już wcześniej wspomniano, zdecydowana większość opracowań dziejów taternictwa nie ma charakteru naukowego. Autorami tych publikacji byli nie tyle zawodowi historycy, ile pasjonaci taternictwa, którzy nie zawsze weryfikowali posiadane informacje i często na podstawie błędnych przesłanek konstruowali „własną” wizję dziejów taternictwa, chętnie powtarzaną przez następne pokolenia. Zatem mimo istnienia pewnej liczby opracowań i tak trzeba było wrócić do źródeł, bowiem jedynie w ten sposób można było sprawdzić poprawność zawartego w opracowaniach wnioskania, a niejednokrotnie także zweryfikować autentyczność przedstawianych w nich faktów.

Zastosowanie metody bezpośredniego i pośredniego ustalania faktów, metody porównania, a także technik analizy tekstów pozwoliło stworzyć możliwie rzetelny obraz narodzin i rozwoju taternictwa, jego strony organizacyjnej, ideologicznej, jak i wymiaru praktycznego. Nie wszystkie wydarzenia udało się w sposób jednoznaczny przedstawić, stąd wszelkie domniemania czy wątpliwości zostały wyraźnie zaakcentowane.

Całość materiału podzielona została na trzy zasadnicze okresy, różniące się między sobą, lecz konieczne do zrozumienia i odtworzenia dziejów taternictwa. Pierwszy obejmuje początki zainteresowania Tatrami i opisano w nim formy ich eksploracji do momentu, kiedy nieodzowne stało się zinstytucjonalizowanie poczynań ruchu turystycznego. Drugi rozpoczyna data założenia Galicyjskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, a zamyka rok 1902, kiedy to podjęto kroki zmierzające ewidentnie do jakościowego oddzielenia się taternictwa od turystyki tatrzańskiej. Trzeci okres, przedstawiony najobszerniej, bo w siedmiu rozdziałach, dotyczy zarazem zasadniczych dla problemu monografii wątków, związanych z taternictwem jako osobną, aczkolwiek zróżnicowaną wewnątrznie dziedziną, analizowaną możliwie wieloaspektowo. W tej części pracy skoncentrowano się na ukazaniu różnic pojęciowych między taternictwem, jako nową dyscypliną a turystyką tatrzańską, omówiono jego rozwój organizacyjny, ideologiczny i praktyczny, którego wyrazem było kształtowanie się fachowych pojęć, podział na taternictwo letnie i zimowe oraz wspinaczkę skałkową traktowaną jako trening przed działalnością górską.

W zasadniczej części pracy przyjęto problemowy model analizy zagadnień z zachowaniem chronologicznej narracji.

Dwa pierwsze rozdziały mają charakter wprowadzający i wykraczają poza zasadniczą cezurę czasową i terytorialną. W pierwszym nakreślono możliwie szerokie tło rozwoju zainteresowania człowieka Alpami, aż do narodzenia al-

pinizmu oraz genezę powstania organizacji alpejskich w poszczególnych krajach Europy Zachodniej. Opis wydarzeń, które miały miejsce w Alpach jest istotny dlatego, że stały się one wzorem do naśladowania dla mieszkańców innych, niealpejskich krajów, zwłaszcza w zakresie instytucjonalizacji ruchu turystycznego. Drugi rozdział natomiast koncentruje się na Tatrach. Podjęto w nim próbę naświetlenia powodów rosnącego znaczenia tych gór w życiu polskiego społeczeństwa od momentu ich odkrycia, aż do chwili, kiedy ich popularność była na tyle duża, że konieczne stało się przyjęcie wspólnego, racjonalnego dalszego ich uprzystępniania.

Treść rozdziału trzeciego, chociaż jak mogłoby się wydawać znajdująca się chronologicznie poza głównym nurtem pracy, w rzeczywistości lokuje się na pograniczu jej problematyki. Przedmiotem badań jest tutaj bowiem oparta na mało znanych bądź nieznanymi ustaleniach geneza powstania Towarzystwa Tatrzańskiego, a także kierunki rozwoju form turystyki tatrzańskiej pod egidą utworzonego stowarzyszenia.

W rozdziale czwartym podjęto próbę wyjaśnienia istoty taternictwa i przedstawienia sposobu rozumienia tego terminu w ujęciu historycznym. Stanowi on odpowiedź na pytania: Czy do 1914 r. istniały różnice jakościowe między turystyką tatrzańską a taternictwem? Czy i w jaki sposób starano się wykazać odrębność taternictwa? Na czym polegało samookreślanie się ideowe nowej generacji taterników z początku XX w.?

W rozdziale piątym nakreślono w możliwie dokładny sposób dzieje Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego. Przedstawiono genezę jej powstania, omówiono podstawy prawne i strukturę organizacyjną. Ukazany został też proces poszukiwania własnej, taternickiej tożsamości tej organizacji oraz udział i rola, jaką w tym procesie odegrali poszczególni członkowie. Dopełnieniem treści tego rozdziału jest materiał dokumentacyjno-źródłowy zawarty w Aneksie niniejszej pracy. Nie ulega wątpliwości, że jest to pierwsze tak szczegółowe i wieloaspektowe opracowanie dziejów pierwszej polskiej formalnej organizacji taternickiej.

Analiza procesu kształtowania się nieoficjalnych stowarzyszeń taternickich jest przedmiotem szóstego rozdziału. Autorka usiłuje w nim odpowiedzieć na pytania: Dlaczego, mając do dyspozycji dopiero co utworzoną ST TT, młodzi ludzie grupowali się w kilkuosobowych organizacjach, czemu miało służyć „organizacyjne rozdrabnianie” rodzącego się taternictwa? Czy był to wymysł młodych adeptów taternictwa, czy potrzeba chwili istotna nie tylko dla nich, ale dla rozwoju całego ówczesnego ruchu taternickiego? Zastanawia się też, czy przypadkiem współcześnie nie przypisuje się czemuś, co nie miało większego znaczenia, roli demiurga?

W badanym okresie rodziło się również taternictwo zimowe. Jego dziejom, związkom z narciarstwem poświęcony jest rozdział siódmy. Charakteryzuje on możliwie szeroko proces rozwoju zainteresowania narciarstwem u Polaków żyjących na terenach zaanektowanych przez Austrię, przedstawia początki turystyki narciarskiej w Tatrach, przywołując nieznane dotąd fakty oraz przebieg organizowania się narciarstwa w zaborze austriackim. Autorka stara się również udzielić odpowiedzi na pytanie o rolę nart w dziejach zimowej eksploracji Tatr oraz ukazać polemiki programowe i determinanty rozwoju taternictwa zimowego do 1914 r.

Działalność alpinistyczna polskich taterników od pierwszych poczynań alpejskich do 1914 r. jest przedmiotem analizy w rozdziale ósmym. W swojej chronologii przekracza on cezurę czasową opracowania. Układ taki przyjęto celowo, aby pokazać różnice między taternictwem i alpinizmem, a także związki między nimi.

Rozdział dziewiąty koncentruje się na prezentacji taternictwa od strony praktycznej. Odślania różnice w postrzeganiu gór przez taternika i turystę, opisuje tworzenie się terminologii taternickiej niezbędnej do prowadzenia działalności wspinaczkowej, samoidentyfikacji taterników, jak i porozumiewania się ich między sobą. Przedstawia także proces kształtowania się skal trudności, jako elementu umożliwiającego porównywanie osiągnięć taternickich oraz technikę i taktykę pokonywania terenu wspinaczkowego.

W rozdziale dziesiątym, najobszerniejszym w całej pracy, podjęto próbę zrekonstruowania genezy i rozwoju ideologii taternictwa, będącej nie tylko formą świadomości taterników, ale też wartością samą w sobie, czy sposobem poznania ówczesnego środowiska ludzi gór zrzeszonego w Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego. Została ona przedstawiona w sposób dynamiczny, a więc jako zmieniający się proces, w którym pewne wartości pojawiają się, inne zanikają, bądź przekształcają się w nowe. Analizy dwóch pierwszych koncepcji: estetyzmu i społecznej wizji taternictwa, dokonano na podstawie poglądów jednej osoby – ich twórcy. Stało się tak ponieważ pozostali zwolennicy nie stworzyli innych wyobrażeń o tych nurtach, jedynie podzielali zapatrywania głównego ideologa. Natomiast ideologia sportowa, mająca nie tylko zdecydowanie więcej entuzjastów różniących się w szczegółach i opisujących swoje koncepty, ale także i przeciwników, przedstawiona została za pomocą możliwie wszystkich dostępnych wypowiedzi.

W zakończeniu podsumowano efekty przeprowadzonych badań, dokonując oceny rozwoju i osiągnięć taternictwa polskiego do wybuchu I wojny światowej.

Część dokumentacyjną pracy, oprócz przypisów, stanowią: Bibliografia, materiał ilustracyjny, który dobierano, preferując te pozycje, które rzadko lub w ogóle nie były publikowane oraz Aneks, obejmujący składy wszystkich zarządów Sekcji Turystycznej Towarzystwa Tatrzańskiego do 1914 r. i kopię pisma Komitetu Organizacyjnego V Igrzysk Olimpijskich w Sztokholmie do Towarzystwa Tatrzańskiego.

Na ostateczny kształt książki miały wpływ uwagi recenzentów: prof. dra hab. Andrzeja Paczkowskiego oraz dra hab. prof. nadzw. Andrzeja Matuszka, którym za obiektywny krytycyzm i życzliwe sugestie jestem ogromnie wdzięczna. Słowa podziękowania kieruję również pod adresem moich Najbliższych. Bez ich wsparcia i cierpliwości nie udałooby się dokończyć niniejszego opracowania. Dziękuję również Muzeum Tatrzańskiemu w Zakopanem i Józefowi Nyce za udostępnienie materiału ilustracyjnego.